

بررسی موانع گردشگری کودکان و ارائه راهکارهای توسعه آن در ایران (مطالعه موردی:

شهر مشهد)^۱

محمد خلیلی

فارغ التحصیل کارشناسی ارشد مدیریت جهانگردی - برنامہ ریزی توسعه جهانگردی، موسسه غیرانتفاعی مازیار رویان نور،

مازندران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۲۷

چکیده:

اهمیت مناسب بودن فضاهای شهری برای گروه‌های مختلف استفاده کننده از این فضاها، بر کسی پوشیده نیست. احداث محیط شهری سازگار با روحیات کودکان، سهم عمده‌ای در بلوغ اجتماعی و تکامل شخصیتی آنان خواهد داشت. تغییر در نوع زندگی و پیشرفت تکنولوژی در شهرها، به خصوص شهرهای بزرگ، زندگی کودکان را تغییر داده است، کودکان از تجربه‌های روزانه در دنیای طبیعی جدا شده‌اند. هدف پژوهش حاضر ارزیابی فضاهای فرهنگی، تفریحی و گردشگری شهر مشهد ویژه کودکان و بررسی موانع گردشگری کودکان و ارائه راهکارهای توانمندی و توسعه آن در شهر مشهد بوده است که شاخص‌های مورد بررسی را در سه بُعد کلی تقسیم بندی کرده ایم که عبارتند از: بعد فیزیکی - کالبدی، بعد بوم شناختی و بعد فرهنگی - اجتماعی. روش پژوهش توصیفی - تحلیلی مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی، بررسی‌های میدانی و پرسشنامه بوده که تجزیه و تحلیل اطلاعات با نرم افزار SPSS استفاده گردید. یافته‌ها نشان می‌دهد، از بین مکان‌های گردشگری شهر مشهد مجتمع کوهسنگی با میانگین ۳.۸ نسبت به دیگر مکان‌ها از وضعیت بهتری در ارائه خدمات ویژه به کودکان برخوردار بوده در واقع این عملکرد مدیریت گردشگری در این مکان بوده که توانسته شرایط و امکانات بهتری را فراهم نماید. در پایان با توجه به رابطه همبستگی (پیرسون و رگرسیون خطی) بین عملکرد مکانیزم‌های اجرایی نشان داد که مکانیزم‌های اجرایی لازم جهت عملیاتی نمودن آئین‌نامه‌ها، استانداردها و معیارهای توسعه گردشگری کودکان در شهر مشهد وجود دارد اما این مکانیزم‌ها به دلایلی موجب گردیده‌اند تا طرح‌های مرتبط با حوزه تحقیق، ابه طور کامل اجرا نشوند. بنابراین در مطالعه حاضر سعی شده است تا با بکارگیری فرآیند برنامه‌ریزی راهبردی ضمن شناسایی توانمندی‌ها و محدودیت‌های گردشگری ویژه کودکان در شهر مشهد راه کارهایی ارائه و راهبردهای کاربردی برای بهبود فضاهای تفریحی و گردشگری در بخش گردشگری کودکان در شهر مشهد تعیین شود.

کلیدواژه ها : کودک، گردشگری کودکان، توسعه پایدار گردشگری، شهر دوستدار کودک، مشهد

^۱ - مقاله حاضر برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان « بررسی موانع گردشگری کودکان و ارائه راهکارهای توانمندی و توسعه آن در

ایران (مطالعه موردی: شهر مشهد) محمد خلیلی از دانشگاه مازیار رویان مازندران می باشد

۱-۱- طرح مسأله

امروزه مدیریت شهری در جهان تحول اساسی یافته است شهرها مدیریت می‌شوند تا بتوانند رفاه و آسایش ساکنان خود را تأمین کنند. توجه به نظرات کودک به شکل گسترده‌ای رواج پیدا کرده است و به جایی رسیده است که کودکان خودشان نیازها و خواسته‌هایشان را تعریف می‌کنند. مدیریت شهری دارای تشکیلات وسیعی است و نقش مهمی در موفقیت برنامه‌ها و طرح‌های توسعه شهری و همچنین رفع نیاز جمعیت، جریان عبور و مرور در شهر، رفاه عمومی، مسکن، کاربری زمین، تفریح، فرهنگ، اقتصاد، تأسیسات زیربنایی و امثال آن‌ها بر عهده دارد (شیعه، ۱۳۸۲، ۴۷). موضوعات اصلی که در ایجاد و حفظ جامعه دوست‌دار کودک حیاتی هستند عبارتند از: امنیت، فضای سبز، دسترسی و هماهنگی. فواید طراحی فضای دوست‌دار کودک در نهایت منجر به توسعه پایدار درازمدت فضاهای گردشگری می‌شود. (McAllister, 2008, 2).

توسعه فعالیت‌های گردشگری می‌تواند باعث بروز تغییرات عمیق در بسیاری از شاخص‌های عینی و ذهنی، ویژگی‌های کلان اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی جوامع مقصد شود (قدمی و همکاران، ۱۳۸۸، ۲). در کشورهای توسعه یافته در زمینه گردشگری کودکان کارهای زیادی انجام شده است که از جمله می‌توان به چاپ و انتشار کتاب‌هایی برای کودکان با موضوع گردشگری و میراث فرهنگی، ترویج مفاهیم مرتبط با گردشگری در برنامه‌های تلویزیونی کودک، برگزاری جشن‌های مربوط به کودکان در کاخ موزه‌ها و اماکن فرهنگی، بازدید رایگان کودکان از موزه‌ها و کاخ موزه‌ها، اضافه کردن بخشی از مفاهیم مرتبط با گردشگری در متون درسی دانش آموزان برای انتقال مفاهیم به نسل‌های بعدی، برگزاری جشنواره‌های مختلف کودکان، برگزاری اردوهای گردشگری، ایجاد فضاهای تفریحی خاص کودکان مثل: پارک‌های آبی، بازارهای کودکان، آکواریوم‌های زیر دریا، پارک‌های شگفت‌انگیز برای کودکان، شهر بازی، هتل و رستوران‌های دوست‌دار کودک، ایجاد شهرهای دوست‌دار کودک، زمین‌های بازی و تفریحگاه‌های خاص کودکان، ایجاد جاذبه‌های گردشگری برای کودکان (سفر با قایق، تورهای پیاده‌روی هدایت شده، استخرهای شنا...)، برنامه‌های آموزش محیط زیست و حفظ ذخایر زیرزمینی برای کودکان را می‌توان ذکر کرد که همه این اقدامات ضمن توسعه گردشگری کودکان باعث پرورش نسلی سالم برای زندگی و همچنین توسعه گردشگری در کشور و در نهایت بهبود اقتصاد کشور می‌شود.

فعالیت‌های گردشگری که تاکنون در ایران جریان داشته، همواره بر محور بزرگسالان تنظیم شده است. در این فعالیت‌ها بیشتر فرد بزرگسال به عنوان گردشگر مطرح می‌شود؛ و علیرغم نیازی که به گردشگری کودکان مشهود است چندان به آن توجه نشده است. این در حالی است که کودکان در فعالیت‌های گردشگری جایگاه ویژه‌ای دارند و رضایت یک کودک از برنامه‌های سفر باعث تکرار سفر در آینده نیز می‌شود. از طرفی در تعاریفی که از علم گردشگری در دست است، محدودیت سنی برای گردشگر وجود ندارد و هر انسانی قادر خواهد بود در صورت فراهم آمدن شرایط سفر به عنوان یک گردشگر محسوب شود. اما تفاوت گردشگری در بزرگسالان با گردشگری کودکان بر نحوه درک آنها از سفر متمرکز است. گردشگری در بزرگسالی بیشتر بر مبنای تجربه توأم با لذت بردن از تفریحات همگام با سفر است، در حالیکه گردشگری در کودکی که همه چیز برایش در لذت بردن از اوقات تعریف می‌شود، بر مبنای آموزش در کنار تفریح شکل می‌گیرد (البته قابل ذکر است که در گردشگری برای کودک همراه با والدین می‌تواند آموزش‌های اجتماعی هم همراه باشد). همچنین می‌توان گفت

فرهنگ‌سازی گردشگری در سن کودکی شکل می‌گیرد و گردشگری یک مکمل آموزشی برای کودکان نیز هست. از طرفی افراد در گردشگری کودکان بیشتر هزینه می‌کنند و این فعالیتی سودآور است به عبارتی با توجه به میزان هزینه‌ای که می‌توان صرف این فعالیت کرد جنبه سودآوری آن زیاد است.

بنابراین هدف پژوهش حاضر بررسی، شناخت و تجزیه و تحلیل مشکلات و محدودیت‌ها و فرصت‌ها در جهت توسعه گردشگری کودکان در ایران به ویژه شهر مشهد و ارائه روش‌ها و راهکارهای مناسب در جهت توسعه گردشگری کودکان بوده که در پی یافتن پاسخ علمی و منطقی به سوالات پژوهش است.

و سؤال پیش روی تحقیق به شرح زیر است:

- آیا بین عملکرد مدیریت گردشگری و وضعیت فضاهای فرهنگی، تفریحی و گردشگری ویژه کودکان در شهر مشهد رابطه وجود دارد؟

بر اساس اهداف تحقیق و با توجه به ادبیات و چارچوب نظری آن، فرضیه‌ی این پژوهش بدین صورت مطرح می‌گردند:
 ۱. بین عملکرد مدیریت گردشگری کودکان و توسعه فضاهای فرهنگی، تفریحی و گردشگری شهر مشهد رابطه وجود دارد.

۲-۲۱- اهمیت و ضرورت

اقتصاددانان از گردشگری به عنوان یک صنعت مولد سرمایه و اشتغالزا نام می‌برند و توجه خاصی به این صنعت دارند لذا معتقدند توسعه صحیح گردشگری به لحاظ اقتصادی موجب افزایش ارز آوری می‌شود. صاحب‌نظران علم اقتصاد معتقدند اگر کشوری بتواند از پتانسیل‌ها استفاده کند و چرخ‌های این صنعت را در کشور به حرکت درآورد شاهد شکوفائی شگرفی در سطح اقتصاد کشور خواهد بود. با توجه به اینکه بر اساس سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۰ جمعیت زیر ۱۴ سال کشور (کودکان) ۲۳.۴ درصد کل جمعیت ایران را تشکیل می‌دهد این طیف سنی قابل توجه است. و از طرفی این طیف سنی رو به پیشرفت، تکامل و مطالبه‌گرند و نیازهایشان نیز فزاینده است، بنابراین ضرورت برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری کودکان احساس می‌شود.

روانشناسان عصر حاضر نشان داده‌اند که واکنش‌های حسی، روانی و اخلاقی فرد با دوران طفولیت، پرورش ذهنی و عاطفی و نیز محیط زندگی او پیوندی منطقی و ناگسستنی برقرار می‌کند. امروزه با گسترش مکاتب طبیعت‌گرا، برخی تلاش کرده‌اند که با مبنایی نسبت‌گرایانه تفاوت هویت‌های فرهنگی را در گوناگونی زمینه‌های اقلیمی و طبیعی تفسیر نمایند. در تعالیم دینی متونی در تأیید این تأثیر، متونی در رد و یکپارچگی هویت انسانی الهی وجود دارد. بررسی دقیق میزان و نوع تأثیر محیط بر اخلاق و رفتار می‌تواند در تنظیم مبانی طراحی محیطی راهگشا باشد. با تبلور مدرنیسم و رشد سرمایه‌داری و تقسیم کار، اجتماع کودکی به عنوان یک ویژگی متمایز مورد توجه قرار گرفت. در واقع، دوران مدرن حاصل تحولاتی بود که مفهوم نقش‌ها و قالب‌های نقشی را در خانواده مورد تجدید نظر قرار داد و تعاریف جدیدی از نقش‌های مورد نیاز ارائه کرد (Raphael, 1994, 55 and Cunningham, 1995, 42).

گردشگری کودکان می‌تواند به خانواده‌ها کمک کند تا کودکان را برای آینده‌ای بهتر آماده کنند؛ علاوه بر این بسیاری از مفاهیم را می‌توان از طریق گردشگری، به کودکان انتقال داد. لزوم حفظ محیط زیست، پاکیزگی آب‌ها، حفظ بهداشت، لزوم

حفظ پاکیزگی در شهرها و معابر، مراقبت از اموال عمومی، احترام به میراث فرهنگی و احترام به دیگر ملت‌ها و مذاهب و نوع دوستی و بسیاری مفاهیم دیگر که باید از کودکی در ذهن کودک نهادینه شود، می‌تواند از طریق گردشگری و آموزش اصول توسعه پایدار به زبان کودکان به کودکان انتقال یابد و آنها را برای درک بسیاری از چیزها که حتی بزرگترها نیز هنوز درک واضحی از آنها ندارند آماده کند.

کودکان در مواجهه با فضاهایی در مقیاس بزرگسالان، نوعی احساس ضعف، ناتوانی و ترس دارند، به همین دلیل ترجیح می‌دهند با مقیاس کوچک، متناسب قد و اندازه خود قرار گیرند، در این مقیاس با دقت و تمرکز بالاتر و به مدت زمان طولانی تری به بازی‌های پیچیده تری خواهند پرداخت، این مسئله همچنین بر روی حس استقلال و عدم وابستگی کودکان به بزرگسالان تأثیرگذار است، زیرا توانایی‌ها و ترجیحات خود را بر محیط اعمال می‌نمایند (ایزدی پناه، ۱۳۸۳، ۶۹). در عین حال بهترین تضمین برای در نظر گرفتن همه این مسائل، استفاده از نظرات خود کودکان است. در فعالیت‌های پژوهشی امروزه، استفاده از فرایند مشارکتی در برنامه‌ریزی برای کودکان رواج دارد.

از جمله مقاصد گردشگری داخلی در کشور که سالانه پذیرای میلیون‌ها زائر داخلی و خارجی بوده کلانشهر مشهد به علت وجود حرم مطهر امام رضا (ع) می‌باشد. از آنجا که سفرهای تک‌انگیزه‌ای با انگیزه زیارت در طول سالیان اخیر به سفرهای چند انگیزه‌ای با اولویت زیارت به مشهد بدل گشته است و حدود ۸۴ درصد سفرهای به مشهد را در بر می‌گیرد در همپیوندهای زیارت و گردشگری در این کلانشهر گردشگران و زائران از اقصی نقاط کشور به کلانشهر مشهد سفر نموده تا ضمن بهره‌مندی از معنویات سفر زیارتی، به سیاحت در شهر مشهد و مناطق پیرامونی بپردازند. این امر افزایش سفرهای زیارتی را به شهر مشهد در طول سال‌های اخیر سبب گردیده و فقدان زیرساخت‌ها و خدمات متناسب جهت پاسخگویی به نیازها و احتیاجات زائران و گردشگران در سطح شهر مسائل و مشکلاتی را شکل داده است. (سقای، ۱۳۹۲، ۶-۸). با این وجود، هنوز شهر مشهد در زمینه توسعه گردشگری خصوصاً در مباحث نوینی مانند گردشگری کودکان با چالش‌های فراوانی روبه‌رو است. بنابراین در مطالعه حاضر سعی شده است تا به بکارگیری فرآیند برنامه‌ریزی راهبردی ضمن شناسایی توانمندی‌ها و محدودیت‌های گردشگری ویژه کودکان در شهر مشهد راه‌کارهایی ارائه شود و راهبردهای کاربردی برای بهبود فضاهای تفریحی و گردشگری در بخش گردشگری کودکان در شهر مشهد تعیین شود.

۱-۳- اهداف

طبق مسأله پژوهش و با استناد به اهمیت و ضرورت موضوع، اهداف ویژه پژوهش حاضر بدین صورت مطرح می‌گردند و تلاش می‌گردد تا اهداف مورد نظر تحقق پذیرند:

۱. بررسی، شناخت و تجزیه و تحلیل مشکلات و محدودیت‌ها و فرصت‌ها در جهت توسعه گردشگری کودکان در ایران به ویژه در شهر مشهد
۲. ارائه روش‌ها و راهکارهای مناسب در جهت توسعه گردشگری کودکان و یافتن پاسخ علمی و منطقی به سوالات پژوهش
۳. تجزیه و تحلیل محدودیت‌ها و موانع توسعه گردشگری کودکان
۴. فراهم کردن امکانات گردشگری ویژه کودکان در مکان‌های گردشگری

۵. بیان ضرورت سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری کودکان
۶. گسترش فرهنگ شهروندی و طرح بهینه‌سازی اوقات فراغت متناسب کودکان
۷. ترویج کارهای گروهی و گردهمایی‌های دوستانه در مراکز گردشگری

۴-۱- پیشینه تحقیق

تاکنون در زمینه گردشگری ویژه کودکان مطالعات علمی و تخصصی آنچنانی صورت نگرفته است ولی در زمینه‌های مربوط به کودکان تحقیقات زیادی انجام شده است؛ از جمله تحقیق در حوزه شهرهای دوست‌دار کودک بویژه در اروپا از سال‌های ۱۹۸۰ به بعد مورد توجه قرار گرفت. عمده این تحقیقات در راستای تخصیص حق شهروندی به بچه‌ها و رسیدگی به خواسته‌ها و نیازهای آنها بود. در اروپا طرح شهرهای دوست‌دار کودک، با حمایت‌های دولت مرکزی و توسط دولت‌های محلی و شهرداری‌ها و کمک سازمان‌های غیردولتی و مردم نهاد به اجرا شدند. در ذیل به چند نمونه از مطالعات و تحقیقاتی که مرتبط با کودکان انجام شده اشاره می‌کنیم:

۴- - شیعہ ۱ (۱۳۸۵) برای اولین بار در ایران به طور خاص در زمینه مناسب سازی فضاهای شهری برای کودکان کتابی تحت عنوان «آماده سازی شهر برای کودکان» نمونه موردی تهران، تألیف کرده‌اند که ضمن بررسی نحوه برخورد با کودکان، به نیازهای آنان به عنوان یکی اصلی‌ترین گروه‌های اجتماعی شهر اشاره می‌نماید و اینکه شهرها چگونه باید به تأمین نیازهای کودکان پردازند و کودکان از شهرها چه انتظاراتی دارند، پرداخته است.

- کیانی و اسماعیل زاده (۱۳۹۱)، در مقاله‌ای با عنوان برنامه‌ریزی و طراحی "شهر دوست‌دار کودک" از دیدگاه کودکان (مطالعه موردی: قوچان). از یک گروه هدف استفاده شده تا بتوان نظرات دقیق‌تری را در خصوص ویژگی‌های مورد نظر در طراحی شهر دوست‌دار کودک از سوی بچه‌ها به دست آورد. با توجه به یافته‌های پژوهش ۶۴ درصد کودکان اظهار داشتند که در زمان بازی و پیاده‌روی در محل زندگی‌شان احساس امنیت ندارند.

- دریسکل دیوید در کتابی تحت عنوان «ایجاد شهرهای بهتر با کودکان و جوانان» که نوید سعیدی رضوانی و مهنوش توکلی در سال ۱۳۸۷ ترجمه کرده‌اند. این موضوع را تشریح کرده که چه روش‌هایی برای مشارکت کودکان مؤثر هستند؟ - آقا لطیفی (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان «مناسب سازی محیط برای خلاقیت کودکان» به بررسی و تبیین نقش محیط در پرورش خلاقیت کودکان، عوامل محیطی مؤثر بر آن پرداخته است. در این راستا با دقت در زندگی روزانه کودک، درک او از محیط بازشناسی می‌گردد.

کریستوفر لا در کتاب خود با عنوان «گردشگری و مناطق شهری: اقتصاد گردشگری و رشد شهرهای بزرگ» رابطه بین گردشگری و مناطق شهری را بررسی کرده است. او می‌گوید: منابع گردشگری یک شهر را می‌توان با سه عنصر مجزا، از هم تفکیک کرد؛ این سه عنصر عبارتند از: عناصر اولیه، عناصر ثانویه و عناصر حاشیه‌ای. عناصر اولیه در واقع دلایل اصلی گردشگران برای بازدید از شهرها می‌باشند. عناصر ثانویه از جمله اسکان و خرید و عناصر حاشیه‌ای از جمله جابجایی و اطلاعات گردشگری، اهمیت زیادی در موفقیت گردشگری شهری دارند جزء عوامل اصلی جذب گردشگر نمی‌باشند.

نیل سیپ و برندان گلیسون در سال ۲۰۰۶ اولین کتاب را در رابطه با شهر دوست‌دار کودک تحت عنوان «ایجاد شهر دوست‌دار کودک» تألیف کردند که اساسی‌ترین منبع در این زمینه محسوب می‌گردد، در آن به بیان و معرفی شهر دوست‌دار کودک، شاخص‌ها و فاکتورهایی که یک شهر دوست‌دار کودک باید داشته باشد، پرداخته شده است.

جنی ویتچ و همکارانش در سال ۲۰۰۵، مقاله‌ای تحت عنوان «اینکه معمولاً کودکان در چه جایی بازی می‌کنند»، در ملبورن استرالیا انجام داده‌اند، نتایج این مطالعه کیفی نشان می‌دهد که ۵۳٪ از کودکان، تمایل دارند در محیط خانه، ۲۴٪ در فضاهای باز و محیط طبیعی، ۱۷٪ در تفریگاه‌ها و ۶٪ در خیابان‌ها، بازی کنند.

کمیسون کودکان و نوجوانان نیوزلند در سال ۲۰۰۹ کتابی تحت عنوان «یک راه عملی خوب برای ایجاد محیط‌های دوست‌دار کودک» منتشر ساخته که در آن به معرفی چارچوب شاخص‌های شهر دوست‌دار کودک پرداخته، همچنین به بررسی روش‌های عملی مشارکت کودکان و نوجوانان در امور شهری پرداخته است که مراحل مشارکت شامل ۸ گام می‌باشند.

۱-۵- مواد و روش‌ها

در پژوهش حاضر، روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر تحقیقات کتابخانه‌ای، اسنادی و پیمایشی (پرسش‌نامه) است که جامعه آماری خانواده‌هایی هستند که دارای کودک زیر ۱۲ سال هستند که از سایتهای تفریحی و گردشگری مشهد بازدید کرده‌اند. برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده خواهد شد. که N (جامعه آماری) تعداد ۵ میلیون گردشگر وارد شده به شهر مشهد در تعطیلات نوروزی و n نمونه آماری تعداد ۲۸۵ گردشگر وارد شده به اماکن زیارتی، تفریحی، تجاری، تاریخی و اقامتی این شهر است.

با توجه به نوع تحقیق، پس از تدوین چهار چوب نظری، اطلاعات بدست آمده از پرسش‌نامه‌ها از طریق نرم افزار SPSS رابطه آماری و میزان همبستگی میان شاخص‌ها و متغیرهای وابسته (مناسب بودن فضاهای گردشگری ویژه کودکان) و مستقل (عملکرد مدیریت گردشگری) تعیین می‌شود و در نهایت با توجه به گذشته و حال برای بهبود شرایط در آینده راهکارهای عملی ارائه می‌گردد.

۲- مبانی نظری

گردشگری کودک

سازمان جهانی گردشگری در تعریف گردشگری و گردشگر، شرط سنی قایل نیست. بنابراین، کودکان هم می‌توانند بخشی از جامعه گردشگری یا گردشگران محسوب شوند؛ اگرچه نیاز به همراهی بزرگترها دارند. اما آیا این که بتوان گردشگری کودک را به عنوان شاخه‌ای از گردشگری به حساب آورد، مبحثی است که نیاز به تأمل بیشتری دارد. پیدایش شاخه‌های گردشگری به شکلی که در مراجع و منابع مربوط به این رشته به روی کاغذ آمده و در تقسیم بندی‌های گردشگری جای گرفته است بر اساس شاخصه‌های زیر شکل می‌گیرد:

- 1- به طور معمول نوع و خصوصیات مقصد است که گردشگری را به شاخه‌های مجزا تفکیک می‌کند، نه نوع گردشگر.
  - 2- نوع تجربه تدریجی در بازدید از مکان‌هایی خاص، در نهایت شکل خاصی از گردشگری را پدید می‌آورد.
  - 3- نیاز، انگیزه، گرایش به بازدید از مکان‌هایی خاص با خصوصیات مشترک، نوع گردشگری را تعیین می‌کند.
- بنابراین اگر تقسیم‌بندی گردشگری را بر اساس نوع مقصد در نظر بگیریم، گردشگری کودک در مقوله تقسیمات گردشگری نمی‌گنجد اما اگر در کنار برخی از شاخه‌های مفهومی تر مثل گردشگری جوانان، گردشگری سالمندان و ... یا به عبارتی تقسیم‌بندی بر اساس نوع گردشگر قرار دهیم، آن وقت گردشگری کودک را می‌توان به عنوان شاخه‌ای از گردشگری به حساب آورد. در واقع، گردشگری کودک موضوعی کاملاً نو پا و جدید است که نیازمند توجه ویژه دارد.

توسعه پایدار گردشگری

دست‌یابی به توسعه گردشگری به عواملی نظیر ساختار مناسب سازمانی، برنامه‌ریزی و آموزش نیروی انسانی، قوانین و مقررات گردشگری و جذب سرمایه وابسته است. برای ایجاد توسعه پایدار و مناسب صنعت گردشگری وجود یک مدیریت توانا و منسجم و هماهنگی بین بخش دولتی و بخش خصوصی بسیار حائز اهمیت می‌باشد.

توسعه پایدار گردشگری، فرآیندی است که با بهبود کیفیت زندگی میزبانان، تأمین تقاضای بازدیدکنندگان به عنوان رویکردی که مستلزم عملکردی برای حیات و کیفیت بلندمدت حفاظت منابع محیطی طبیعی و انسانی در ارتباط است. در ادبیات گردشگری موضوعات اصلی پایداری اقتصادی شامل منافع اقتصادی، متنوع‌سازی اقتصاد محلی، رشد اقتصادی کنترل شده، بهبود روابط محلی و منطقه‌ای و توزیع عادلانه منافع اقتصادی در اقتصاد محلی می‌باشد. همچنین بعد اقتصادی پایداری گردشگری، بر درآمد مناسب، ثبات قیمت کالاها و خدمات و برابری فرصت‌های شغلی در جامعه دلالت دارد (قدمی و همکاران، ۱۳۹۱، ۵-۷).

گردشگری پایدار را نمی‌توان جدا از مفهوم توسعه پایدار بحث کرد، بنابراین، مفاهیم توسعه‌ی پایدار در بخش گردشگری، در قالب مفاهیم توسعه پایدار اقتصاد کلان، قابل تبیین است. گردشگری پایدار بر ضرورت استفاده و توسعه‌ی منابع گردشگری در مسیرهای سالم تأکید می‌کند. دستیابی به توسعه‌ی گردشگری به عواملی نظیر ساختار مناسب سازمانی، برنامه‌ریزی و آموزش نیروی انسانی، قوانین و مقررات گردشگری و جذب سرمایه، وابسته است. برای ایجاد توسعه پایدار و مناسب صنعت گردشگری، وجود یک مدیریت توانا و منسجم و هماهنگی بین بخش‌های دولتی و خصوصی، بسیار حائز اهمیت است (مدهوشی و همکاران، ۱۳۸۲، ۳۲).

نظریه مکتب کلاسیک، نئوکلاسیک و کینزی در ارتباط با گردشگری

با توجه به یکی بودن اصول و پایه‌های مکتب کلاسیک و نئوکلاسیک، و باور هر دو مبتنی بر عدم دخالت دولت، مواضع این مکاتب در خصوص صنعت گردشگری و سازوکارهای آن، مواضع واحدی خواهد بود. در واقع، نظر پیروان این مکاتب در مورد این صنعت، با توجه به اصول کلی آنان، مبتنی بر عدم دخالت دولت، خصوصی‌سازی، پیروی از اصل بازار آزاد و رقابت کامل باشد، چراکه نیروهای بازار آزاد و رقابتی، خود به شکلی عمل می‌کنند که تعادل به صورت خودکار برقرار گردد. بر اساس اصول این مکاتب، این نتیجه حاصل می‌شود که، دولت مجاز به دخالت در صنعت گردشگری و امور مربوط به آن نخواهد بود.

البته به نظر می‌رسد در حال حاضر، پیروی از مکاتب فوق در خصوص صنعت گردشگری ایران قابل اجرا نخواهد بود. زیرا صنعت گردشگری، مقوله‌ای فرهنگی - سیاسی و اقتصادی است که با توجه به اهمیت مبحث ارزش‌ها و حفظ آنها در ساختار سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران، جنبه فرهنگی و سیاسی آن شکل ویژه‌ای به خود بگیرد، لذا دولت به منظور تعریف فرهنگ، ارائه معیارها و به طور کلی امور سیاسی و فرهنگی در این صنعت، وارد عرصه عمل می‌شود. مکتب کینزی که پس بحران بزرگ در سال‌های ۱۹۲۹-۱۹۳۲ روی کار آمد معتقد بود، که عدم انعطاف‌پذیری دستمزدها و قیمت‌ها برخلاف آنچه در مکتب کلاسیک و نئوکلاسیک بیان شده بود، سبب می‌شود بازار به تعادل همراه با اشتغال کامل، دست پیدا نمی‌کند. کینزی‌ها اعتقاد داشتند، سیستم اقتصادی به خودی خود به تعادل نخواهد رسید و برای رسیدن به تعادل، دخالت دولت به عنوان عاملی مهم و اساسی، ضروری می‌باشد (خدایی و همکار، ۱۳۹۰، ۷-۱۱).

شهرهای دوستدار کودک

مفهوم شهر دوست‌دار کودک به طور کل به این معنی است که دولتمردان چگونه این شهرها را بر اساس علایق بچه‌ها اداره می‌کنند و نیز به شهرهایی گفته می‌شود که در آن، حقوق اساسی بچه‌ها مثل سلامت، حمل و نقل، حمایت، آموزش و فرهنگ رعایت می‌شود. این شهرها بر اساس تعهدی که بر اساس تقسیم‌بندی و کلیه نقشه‌های عملی در مورد کودکان است تعریف می‌شود. بر این اساس بچه‌ها به عنوان شهروندانی تعریف شده‌اند که حقوقی دارند و حق دارند نظراتشان را ابراز کنند. یک شهر دوست‌دار کودک تنها یک شهر خوب برای بچه‌ها نیست، بلکه شهری است که به وسیله کودکان ساخته می‌شود (Riggio, 2002, 46). شهر دوست‌دار کودک شهری است که کودکان فارغ از سنشان می‌بایست به عنوان شهروندان معتبری شناخته شوند که می‌توانند در بهبود کیفیت شهرها و شهرستانهایشان شریک باشند، مشارکت آنها باید ارتقاء یافته، به آنان گوش داده و آنها را به حساب آورند (www.Kindvriendlijkested.nl/index) در شهر دوست‌دار کودک، نحوه مملکت‌داری خوب مستلزم دادن دید به کودک در گسترش شهر و دادن فرصت به کودکان در تصمیم‌گیری است. اساساً شهر دوست‌دار کودک به دنبال ضمانت بر تمامی حقوق این شهروندان جوان به شرح زیر است:

- * تأثیر تصمیمات آنها در مورد شهرشان
- * بیان نظراتشان در مورد شهری که خواهان آن هستند
- * مشارکت در خانواده، جامعه و زندگی اجتماعی
- * دسترسی به خدمات اساسی مانند (سلامتی، آموزش، سرپناه، نوشیدن آب سالم و...)

- * محافظت در برابر خشونت، استثمار و سوء استفاده
  - * با آسودگی خاطر و تنهایی قدم زدن در خیابانها
  - * ملاقات با دوستان و بازی کردن
  - * داشتن فضای سبز برای گیاهان و حیوانات
  - * زندگی کردن در محیط مناسب و عاری از آلودگی
  - * محافظت و پشتیبانی شدن و مورد محبت قرار گرفتن
  - * برابری با دیگر شهروندان در دسترسی به همه خدمات بدون توجه به نژاد، مذهب، درآمد، جنسیت و ...
- (Riggio, 2002, 48 and The Centre for Sustainable Transportatio 2004, 13)

کودک و شهرسازی

در شهرسازی، به کودک نیز مانند سایر ساکنان شهر، به دیدگاه ویژه‌ای نگریسته می‌شود. یکی از اهداف شهرسازی، آماده نمودن شهر برای خانواده‌ها در ارتباط با نیاز افراد هر خانواده از قبیل تأمین مسکن مناسب و نیازمندی‌های وابسته به آن است. در شهرسازی به همان اندازه که برای محیط مسکونی، محل کار و محل تفریح جمعیت پرداخته می‌شود، باید برای کودکان نیز به تفکر پرداخته شود. بدیهی است که اصلی‌ترین خدمات شهری در محله‌ها و زیر محله‌ها علاوه بر کودکان و دبستان شامل پارک و فضای ورزش و بازی بچه‌ها، کتابخانه کودک، باغچه، خانه کودک، زمین‌های ورزشی و فضای بازی می‌باشد (داگلاس، ۱۳۷۴، ۲۱). امروزه ثابت شده است که سهم عمده‌ای از کودکانی که در مجتمع‌های بزرگ آپارتمانی زندگی می‌کنند، از مشکلات رفتاری بالایی رنج می‌برند. در بین مادرانی که در طبقات چهارم یا بالاتر زندگی می‌کنند، بسیار بالاست. ایجاد بزرگراه‌ها و شبکه‌های اصلی شهری، که بدون معنا و مفهوم باعث جدایی محله‌ها و مناطق مختلف شهرها از یکدیگر می‌شود، تحرک و پویایی کودکان را محدود می‌سازد. آزادی کودکان به منظور کشف و بازدید و ارزش حس کنجکاوی در مورد فضای شهر، به صورت انفرادی یا جمعی، تا اندازه قابل توجهی به امن بودن خیابان و اماکن عمومی بستگی دارد. خیابان‌های نامأنوس و مورد محاصره قرار گرفته توسط رفت و آمد سواره، از دسترسی کودکان به دنیا جلوگیری می‌کند. از دیدگاه شهرسازی شهر خوب برای کودکان باید شرایط زیر را دارا باشند:

- در یک شهر خوب برای کودکان، باید سازماندهی کالبدی و اجتماعی بر اساس حس اعتماد و انصاف و عدالت قرار داشته باشد و آنها را ارتقاء دهد.
- بزرگسالان باید علاوه بر کودکان خود، نسبت به سایر کودکان شهر و محله‌های شهری احساس مسئولیت نمایند.
- در شهرها باید فضاهای عمومی امن، همراه با معابری دور از مخاطرات رفت و آمد سواره که به کودکان اجازه آن را می‌دهد که شهر، همسایگان و هم محله‌ای‌های خود را کشف کرده و نظاره‌گر آن باشند، در طیف گسترده‌ای به وجود آید.
- یک محیط شهری شفاف، سالم و قابل درک برای کودکان جایی است که بتوان به راحتی و به صورت پیاده در آن حرکت کرد.

■ توجه به نقش‌های ارزشمند اجتماعی و فرهنگی و مشارکت دادن کودکان در رویدادهای اجتماعی بسیار اهمیت دارد (Lennard, 1979, 116-171).

برنامه‌ریزی شهری برای کودکان

در زمینه برنامه‌ریزی شهری برای کودکان، دو دیدگاه عمده مطرح است. دیدگاه نخست از برنامه‌ریزی برای شهر در حالت کلی دفاع می‌کند و معتقد است که وقتی ما شهر خوبی داشته باشیم، این شهر برای همه خوب خواهد بود بنابراین، دلیلی ندارد که موضوع‌های گوناگون همچون شهر مناسب برای معلولان، زنان و یا کودکان مطرح کنیم. این در حالی است که دیدگاه دیگر می‌گوید به دو دلیل عمده، لازم است که این موضوعات به ویژه در مورد کودکان مورد بررسی قرار گیرند؛ اول اینکه کودکان نیازهای خاص و متفاوتی دارند و در عین حال از گروه‌های سنی دیگر حساس‌تر نیز هستند و دلیل دوم، نیازهای مشترکی است که کودکان جامعه دارند. از این رو، در باب "شهر دو ست‌دار کودک" توجه به مبانی حقوقی چنین سیاست‌هایی از اهمیت خاصی برخوردار است. (McAllister, 2008, 3). در هنگام جستجوی اطلاعاتی درباره اینکه چگونه می‌توان یک جامعه سالم را ایجاد کرد که دو ست‌دار کودک نیز باشد، چهار موضوع اصلی مطرح می‌باشند. این موضوعات عبارت‌اند از: امنیت، فضای سبز، دسترسی و یکپارچگی.

امنیت:

یکی از ملزومات اصلی شهر دو ست‌دار کودک تمرکز بر امنیت است. یک جامعه امن، اساس امنیت و متعاقب آن بهداشت ذهنی اجتماعی مناسب را پرورش می‌دهد.

فضای سبز:

فضاهای سبز شهری مزیت‌های زیادی دارند. این فضاها به بهداشت مناسب شهروندان در ارائه محیط زیست طبیعی کمک می‌کنند و پایداری بلند مدت شهرها را ارتقاء می‌بخشند.

فعالیت فیزیکی کودکان همبستگی مثبتی با پارک‌ها دارد. برای نمونه، دختران نوجوانی که در نزدیکی پارک‌ها زندگی می‌کنند، احتمال بیشتری دارد که در فعالیت‌های فیزیکی غیر مدرسه‌ای درگیر شوند (McAllister, 2008, 10).

دسترسی:

کودکان نیاز به مکان‌هایی دارند که بتوانند کار در حال انجام خود را به حالت ناتمام رها کرده و روز بعد آن را از سر گیرند. آنها نیازمند مکان‌هایی نفوذپذیر هستند که الهام‌بخش آنها در انجام تلاش و سعی خود باشد. در واقع خلاقیت تابع ساعت و زمان و مکان مشخصی نیست و کودکان نیازمند تداوم، تمرکز و عدم عجله در حضور و عبور و درک فضاها هستند تا بهترین توان خود را به کار گیرند.

یکپارچگی:

راه‌حل اساسی در طراحی محیط کودکان، دست یافتن به نیازهای واقعی کودک به عنوان استفاده‌کننده اصلی فضا است. در این خصوص با استناد به نظریات موجود در مورد مشارکت استفاده‌کننده در فرایند طراحی، ورود کودک به فرایند طراحی و نظر سنجی از وی به روش‌های متفاوت و تعامل مناسب وی با کار گروه طراحی و ساخت و مداخله وی در خلق فضای مناسب می‌تواند مورد توجه باشد (مظفر و همکاران، ۱۳۸۶، ۹).

محیط شهری و کودک

محیط اجتماعی کودک که در قالب یک محیط عمومی بر تمام اوضاع و احوال جامعه کودک و مقتضیات عمومی او تأثیر مشترک دارد، مورد نظر می‌باشد. با احترام گذاشتن به کودکان و رعایت حقوق آنها، احساس امنیت در ذهن اغلب والدین شکل می‌گیرد. کودکان در مواجهه با فضاهایی در مقیاس بزرگسالان، نوعی احساس ضعف، ناتوانی و ترس دارند، به همین دلیل ترجیح می‌دهند با مقیاس کوچک، متناسب با قد و اندازه خود قرار گیرند، در این مقیاس با دقت و تمرکز بالاتر و به مدت زمان طولانی‌تری به بازی خواهند پرداخت، این مسئله همچنین بر روی حس استقلال و عدم وابستگی کودکان به بزرگسالان تأثیرگذار است، زیرا توانایی‌ها و ترجیحات خود را بر محیط اعمال می‌نمایند (ایزدی پناه، ۱۳۸۳، ۷۰). محیط‌های دوستانه کودک می‌توانند مستقیماً در سلامت کودکان نقش داشته باشند. مشارکت دادن کودکان در برنامه‌ریزی، روش فوق‌العاده‌ای برای افزایش هماهنگی می‌باشد. همچنین گامی ضروری در برنامه‌ریزی تأثیرگذار برای کودکان می‌باشد. این عمل فرآیندی ساده نیست، بلکه نیازمند فداکاری و اشتیاق به گوش دادن و عمل کردن می‌باشد.

جدول شماره (۱) دیدگاه/نظریات مرتبط با فضاهای دوستانه کودک

دیدگاه	نظریه	نظریه پرداز	شاخص
معمارانه و کالبدی	کلارنس پری	کلارنس پری	سراهنه و فضای مورد نیاز
	کلارنس اشتاین	کلارنس اشتاین	ضوابط طراحی
	ادموند بیکن	ادموند بیکن	سازگاری
بوم شناختی	برون ونبروز	برون ونبروز	تأثیر محیط بر کودک و تعامل انسان با محیط
اجتماعی و فرهنگی	دورین نلسون	دورین نلسون	مشارکت از طریق آموزش و یادگیری محیطی
	راجر هارت و یونیسف	راجر هارت و یونیسف	کودکان به مثابه شهروندان
	لورنزو	لورنزو	کودکان به مثابه طراحان
شهرهای دوستانه کودک	برندن گلیسون کاترین مک آلیستر الینا رجبو یونیسف و ...	برندن گلیسون کاترین مک آلیستر الینا رجبو یونیسف و ...	امنیت، دسترسی، فضای سبز، فرهنگی - اجتماعی و ..

منبع: نگارنده بر اساس مطالعه مبانی نظری

۳- یافته‌های پژوهش

به منظور ارزیابی وضعیت مکان‌های گردشگری شهر مشهد که بیشترین بازدیدکننده را دارا می‌باشد، شاخص‌های مختلفی را پس از بررسی و همسانسازی با منطقه مورد مطالعه استخراج نموده و در سه بُعد کلی تقسیم‌بندی کردیم که عبارتند از: بُعد فیزیکی و کالبدی، بُعد بوم شناختی و بُعد فرهنگی و اجتماعی (مشارکت کودکان). بدین منظور وضعیت نواحی مورد

مطالعه را از ابعاد فوق بررسی می‌نماییم و در نهایت به مقایسه نواحی مورد مطالعه از لحاظ کیفیت این شاخص‌ها پرداخته شده است.

ارزیابی وضعیت مکان‌های گردشگری مورد مطالعه

با توجه به میانگین داده‌های حاصل از پرسشنامه‌های توزیعی در سطح مکان‌های مورد مطالعه که در جدول (۲) قابل مشاهده می‌باشد، در مجموعه پارک ملت شاخص‌های جانمایی فضاهای بازی در مجاورت درختان و سایه آنها با میانگین (۴.۸) و کف سازی با وسایل ضربه گیر و متناسب با بازی کودکان با میانگین (۴) بهترین وضعیت را دارا بوده و بالاتر از میانگین بوده است ولی شاخص استفاده از نظرات کودکان در زمینه طراحی فضاهای تفریحی گردشگری، با (۲.۳) بدترین وضعیت را داشته است و این نشان دهنده این موضوع می‌باشد که مدیریت گردشگری و مدیریت شهری در این زمینه دچار ضعف بوده است. میانگین کل در این سایت تفریحی گردشگری (۳.۵) بوده که بالاتر از حد متوسط بوده است.

وضعیت شاخص‌های مورد ارزیابی در زیارتگاه خواجه مراد و خواجه اباصلت که یکی از مکان‌های زیارتی مهمی می‌باشد که بیشتر زائران و گردشگرانی که به مشهد می‌آیند به این مکان زیارتی هم مراجعه می‌کنند، به قرار زیر می‌باشند، جانمایی فضاهای بازی در مجاورت درختان و سایه آنها با میانگین (۳.۴) و میزان مناسب بودن و دسترسی به امکانات رفاهی از قبیل آب سردکن، سرویس‌های بهداشتی، سوپر مارکت و ... (۳.۳) بهترین وضعیت را به خود اختصاص داده‌اند و شاخص تنوع امکانات بازی و تفریح با توجه به علائق کودکان با میانگین (۱.۳) و وضعیت نورپردازی در شب با میانگین (۱.۵) بدترین شرایط و وضعیت را از نظر پرسش‌شوندگان داشته‌اند. میانگین کل در این مکان (۲.۴) بوده که در مجموع وضعیتش نسبت به دیگر مکان‌ها از همه نامطلوب‌تر بوده است.

مجتمع تجاری الماس شرق که در شرق مشهد قرار گرفته با امکانات تفریحی و تجاری که ایجاد کرده یکی از قطب‌های گردشگری و توریستی شهر مشهد می‌باشد که برای هر زائر و گردشگری و بخصوص با وجود سرزمین عجایب برای هر کودکی جذابیت خاصی دارد، بنابراین در زمینه ارزیابی فضاهای تفریحی ویژه گردشگری این نتایج به دست آمده‌اند: استفاده از مواد درجه یک پلاستیک فشرده در ساخت وسایل بازی کودکان و میزان مناسب بودن و دسترسی به امکانات رفاهی از قبیل آب سردکن، سرویس‌های بهداشتی، سوپر مارکت و ... به ترتیب با (۳.۴ و ۳.۳) شرایط بهتری را دارا بوده‌اند ولی شاخص استفاده از نظرات کودکان در زمینه طراحی فضاهای تفریحی گردشگری با میانگین (۲.۲) از وضعیت نامطلوبی در این مکان هم برخوردار بوده، میانگین کل در این مکان (۳) بوده است که وضعیت متوسط را نشان می‌دهد.

میانگین وضعیت شاخص‌های مورد ارزیابی در باغ وحش وکیل آباد، پیوند کودک با محیط طبیعی جهت آموزش حفظ محیط زیست (۳.۶) و جانمایی فضاهای بازی در مجاورت درختان و سایه آنها با میانگین (۳.۵) بهترین وضعیت را به خود اختصاص داده‌اند و شاخص استفاده از نظرات کودکان در طراحی فضاها با میانگین (۲.۳) بدترین شرایط و وضعیت را از نظر پرسش‌شوندگان داشته‌اند. میانگین کل در این مکان (۲.۹) بوده که در مجموع وضعیتش متوسط به پایین بوده است.

در مجتمع تفریحی و گردشگری کوهسنگی شاخص‌های رضایتمندی از میزان هزینه دریافتی با میانگین (۴.۸) و میزان مناسب بودن و دسترسی به فضاهایی برای نشستن و استراحت کودکان (۴.۷) بهترین شرایط را دارا بوده‌اند و بالاتر از حد متوسط می‌باشند ولی در این مکان هم شاخص استفاده از نظرات کودکان در زمینه طراحی فضاهای تفریحی گردشگری با میانگین

(۲.۸) بدترین شاخص و پایین تر از حد متوسط بوده است و در مجموع این مکان با میانگین کل (۳.۸) بهترین شرایط را از نظر پرسش شوندگان دارا بوده است.

وضعیت کمپ زائر غدیر از لحاظ شاخص‌های مورد ارزیابی به قرار زیر می‌باشند، شاخص رضایتمندی از میزان هزینه دریافتی با میانگین (۳.۶) بهترین شرایط را دارا بوده‌اند و بالاتر از حد متوسط می‌باشند ولی در این مکان هم شاخص استفاده از نظرات کودکان در زمینه طراحی فضاهای تفریحی گردشگری با میانگین (۲.۵) بدترین شاخص و پایین تر از حد متوسط بوده است و در مجموع این مکان با میانگین کل (۲.۹) بوده که پایین تر از حد متوسط می‌باشد.

در منطقه تفریحی و گردشگری طرفه که یکی از قطب‌های اصلی گردشگری حال حاضر مشهد محسوب می‌شود وضعیت شاخص‌های ارزیابی فضاهای گردشگری ویژه کودکان بدین گونه می‌باشند، میزان مناسب بودن و دسترسی به امکانات رفاهی از قبیل آب سردکن، سرویس‌های بهداشتی، سوپر مارکت و ... وجود پارکینگ مناسب و ایمن به ترتیب با میانگین (۳.۳ و ۳.۷) بهترین وضعیت را داشته‌اند و شاخص استفاده از نظرات کودکان در زمینه طراحی فضاهای تفریحی گردشگری با (۲.۲) شرایط مناسبی را نداشته است در مجموع این مکان با میانگین کل (۲.۸) وضعیت متوسط به پایین را دارا بوده است.

جدول شماره (۲)، میانگین نظرات گردشگران درباره کیفیت فضاهای تفریحی و گردشگری کودکان در مناطق مختلف مشهد

نظریه	شاخص	پارک ملت	خواجه اباصالت	الماس شرق	باغ وحش وکیل آباد	کوهسنگی	کمپ غدیر	طرقه
فیزیکی و کالبدی	عدم قرار گیری مراکز بازی کودکان در مجاورت مسیر ماشین رو	۳.۳	۳	۳.۳	۳.۲	۳.۲	۳.۲	۲.۸
	میزان مناسب بودن و دسترسی به فضاهایی برای استراحت کودکان	۳.۵	۲.۳	۲.۹	۲.۹	۴.۷	۳.۱	۳.۱
	استفاده از مواد درجه یک پلاستیک فشرده در ساخت وسایل بازی	۳	۲	۳.۴	۲.۷	۴.۵	۲.۷	۲.۳
	جانمایی فضاهای بازی در مجاورت درختان و سایه آنها	۴.۸	۳.۴	۲.۷	۳.۵	۳.۹	۳.۴	۲.۶
	میزان مناسب بودن و دسترسی به امکانات رفاهی از قبیل آب سردکن، سرویسهای بهداشتی، سوپر مارکت و ...	۳.۶	۳.۳	۳.۳	۳	۴.۶	۲.۸	۳.۷
	کف سازی با وسایل ضربه گیر و متناسب با بازی کودکان	۴	۲.۶	۲.۹	۲.۴	۴.۳	۲.۶	۲.۷
	رعایت اصل جنسیتی در انتخاب وسایل بازی	۲.۸	۲.۵	۲.۶	۲.۵	۲.۸	۲.۶	۲.۵
	وجود پارکینگ مناسب و ایمن	۳.۱	۳	۳.۱	۲.۸	۳.۵	۳.۱	۳.۳
	وضعیت نورپردازی در شب	۳.۷	۱.۵	۲.۹	۲.۶	۳.۶	۲.۹	۲.۵
	تناسب وسایل بازی با شرایط سنی کودکان	۳	۲.۱	۳.۲	۳.۱	۴	۲.۸	۲.۹
بوم شناختی	پیوند کودک با محیط طبیعی جهت آموزش حفظ محیط زیست	۳.۹	۱.۶	۲.۶	۳.۶	۳.۳	۲.۶	۲.۶
	وجود فضای مناسب جهت حضور والدین در مجاورت فضاهای بازی	۳.۸	۲.۸	۳.۱	۳	۴	۲.۹	۳.۳
	تنوع امکانات بازی و تفریح با توجه به علائق کودکان	۳.۴	۱.۳	۲.۵	۳	۳.۵	۳	۲.۴
فرهنگی و اجتماعی (مشارکت کودکان)	استفاده از نظرات کودکان در زمینه طراحی فضاهای تفریحی	۲.۳	۲.۱	۲.۲	۲.۳	۲.۸	۲.۵	۲.۲
	وضعیت برگزاری مراسم و جشن های ویژه کودکان در این مکان	۴.۵	۲.۶	۲.۵	۲.۹	۴.۲	۲.۶	۲.۳
	سازگاری امکانات بازی با شرایط اجتماعی و فرهنگی جامعه ایران	۳.۳	۳.۲	۳.۱	۲.۸	۳.۳	۳.۲	۳.۲
	پراکندگی مناسب و قرارگیری در موقعیت های مناسب	۳.۱	۲.۳	۲.۷	۳.۴	۳.۳	۲.۷	۳
	رضایتمندی از میزان هزینه دریافتی	۳	۲.۲	۳.۳	۲.۷	۴.۸	۳.۶	۲.۷
میانگین کل		۳.۵	۲.۴	۳	۲.۹	۳.۸	۲.۹	۲.۸

۳-۱- مسائل و مشکلات کلی در ارتباط گردشگری کودکان در شهر مشهد

تجهیزات شهری بایستی برای تمامی افراد قابل دسترس باشند به ویژه برای کودکان که یکی از نیازهای اساسی و حیاتی آنان در فضاهای شهری می‌باشد. عمده مسائلی که با بررسی‌های میدانی و مطالعات کارشناسی در ارتباط با توسعه فضاهای تفریحی و گردشگری کودکان در شهر مشهد به دست آمده را می‌توان به صورت زیر عنوان نمود:

- ابعاد و خصوصیات کیفی نامناسب فضاهای تفریحی
- ارتفاع نامناسب تجهیزات شهری
- عدم ثبات و پایداری تجهیزات شهری.

در جدول شماره (3) مشکلات و راه‌کارهایی برای تدوین وضع مطلوب تجهیزات فضاهای تفریحی و گردشگری کودکان با مشارکت خانواده‌ها ارائه شده است.

جدول شماره (۳) ارزیابی وضع موجود و تدوین وضع مطلوب وضعیت فضاهای تفریحی و گردشگری کودکان در مشهد

ابعاد	مشکلات موجود	تدوین وضع مطلوب
فیزیکی و کالبدی	رعایت نشدن اصل جنسیتی در انتخاب وسایل بازی در مکان‌های تفریحی و گردشگری عدم وجود پارکینگ مناسب و ایمن در نزدیکی فضاهای بازی و تفریحی کودکان عدم وجود نور کافی در برخی از مکان‌های تفریحی تناسب وسایل بازی با شرایط سنی کودکان عدم وجود خدمات اساسی و اولیه از جمله آب سردکن مناسب	بررسی و تفکیک مکان بازی و وسایل مورد علاقه پسران و دختران طراحی بهینه پارکینگ جهت استفاده خانواده‌ها توجه به طراحی وسایل آب خوری و سایر امکانات لازم متناسب با شرایط فیزیکی و جسمانی کودکان.
بوم‌شناختی	عدم وجود فضای مناسب جهت حضور والدین در مجاورت فضاهای بازی و تفریحی کودکان تنوع امکانات بازی و تفریح با توجه به علائق کودکان عدم توجه به انتخاب و سئو بازی و تفریح کودکان جهت رشد خلاقیت ذهنی آنها عدم توجه به روش‌های آموزشی جهت فرهنگ سازی برای حفظ محیط زیست	جانمایی فضای حضور والدین در نزدیکترین موقعیت ممکن با توجه به نوع وسایل بازی و تفریح کودکان. برگزاری جشن‌ها و فضاهایی که کودکان نحوه احترام به طبیعت و حفظ آن را بیاموزند.
فرهنگی و اجتماعی (مشارکت کودکان)	عدم توجه به نظرات کودکان در زمینه طراحی فضاهای تفریحی گردشگری عدم وجود تقویم جامع و برنامه ریزی شده در برگزاری مراسم و جشن‌های ویژه کودکان عدم پراگندگی و قرارگیری فضاهای تفریحی در موقعیت‌های مناسب	تدوین شرح خدمات طرحهای شهری و طراحی فضاهای گردشگری تبیین آن برای مهندسین مشاور در راستای استفاده از نظرات کودکان در طراحی فضاهای خاص آنان. توجه جدی به برگزاری مستمر و برنامه ریزی شده جشن و فستیوالهای متناسب با کودکان.

۲-۳- بررسی میزان همبستگی بین داده‌های حاصل از پرسشنامه

با توجه به ماهیت فرضیه پژوهش حاضر، به منظور تعیین رابطه‌ی بین دو متغیر مستقل (مکانیزم‌های اجرایی در حوزه‌های مختلف) و متغیر وابسته (توسعه زیرساخت‌های گردشگری کودکان)، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده که با توجه به نتایج بدست آمده از جدول ماتریس همبستگی پیرسون، می‌توان گفت با اطمینان ۰/۹۹ و سطح خطائی کوچکتر از ۰/۰۱ بین عملکرد مدیریت گردشگری کودکان و توسعه فضاهای فرهنگی، تفریحی، گردشگری شهر مشهد روابط ذیل وجود دارد:

جدول شماره (۴) همبستگی پیرسون بین عملکرد مدیریت گردشگری و توسعه فضاهای گردشگری شهر مشهد

		مدیریت گردشگری کودکان	پارک ملت	خواجه اباصلت	الماس شرق	باغ وحش	کوهسنگی	کمپ غدیر	طرقه
مدیریت گردشگری کودکان	ضریب پیرسون	1	**۹۹۲.	**۹۳۰.	.976**	**۹۸۸.	**۹۹۸.	.989**	.975**
	Sig. (2-tailed)		.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000
N		50	۵۵	۳۰	40	30	50	50	30

بین عملکرد مدیریت گردشگری کودکان و توسعه گردشگری پارک ملت رابطه وجود دارد و مقدار این رابطه که برابر با ۰/۹۹۲ است، به صورت مستقیم (مثبت) و در حد بالایی می‌باشد. بین عملکرد مدیریت گردشگری کودکان و توسعه مجموعه‌های فرهنگی خواجه اباصلت و خواجه مراد رابطه قوی موجود است و مقدار آن برابر با ۰/۹۳۰ می‌باشد. بین عملکرد مدیریت گردشگری کودکان و توسعه مجموعه تفریحی، گردشگری الماس شرق رابطه مستحکمی وجود دارد و مقدار آن برابر با ۰/۹۷۶ می‌باشد.

بین عملکرد مدیریت گردشگری کودکان و توسعه باغ وحش کوهستان پارک رابطه بالایی وجود دارد و مقدار آن برابر با ۰/۹۸۸ می‌باشد.

بین عملکرد مدیریت گردشگری کودکان و توسعه مجموعه‌های فرهنگی، تفریحی و گردشگری کوه سنگی رابطه قوی وجود دارد و مقدار آن برابر با ۰/۹۹۸ می‌باشد.

بین عملکرد مدیریت گردشگری کودکان و توسعه مجموعه‌های فرهنگی، تفریحی و گردشگری غدیر بالایی وجود دارد و مقدار آن برابر با ۰/۹۸۹ می‌باشد.

بین عملکرد مدیریت گردشگری کودکان و توسعه منطق تفریحی و گردشگری طرقه نیز رابطه قوی وجود دارد و مقدار آن برابر با ۰/۹۷۵ می‌باشد.

با توجه به نتایج بدست آمده از آزمون ضریب همبستگی پیرسون مشخص می‌شود که بین عملکرد مدیریت گردشگری کودکان و توسعه فضاهای فرهنگی، تفریحی و گردشگری شهر مشهد رابطه قوی و بالایی وجود داشته است.

۴- جمع‌بندی

کودکان به عنوان شهروندان جامعه دارای حق و حقوقی می‌باشند که باید به آن‌ها توجه گردد، از جمله این موارد که بایستی مورد توجه قرار گیرد، موضوع طراحی و مناسب‌سازی فضاهای تفریحی و گردشگری برای این قشر می‌باشد. اهمیت میزان مناسب بودن فضاهای گردشگری برای گروه‌های مختلف استفاده‌کننده از این فضاها، بر کسی پوشیده نیست و در این ارتباط عوامل تشکیل‌دهنده اصلی این مکان‌ها به عنوان مهمترین عوامل در ارزیابی میزان مناسب بودن و مطلوبیت فضاها محسوب می‌گردند. فضای تفریحی و گردشگری کودکان مکانی است که تمامی جنبه‌های فراغتی کودکان و جوانان نظیر آموزش، سرگرمی، تجربه هماهنگی فرهنگی و احساس ارتباط با محیط‌های طبیعی را در بر بگیرد. فواید طراحی فضای دوست‌دار کودک در نهایت منجر به توسعه پایدار درازمدت فضاهای گردشگری می‌شود.

در پژوهش حاضر اقدام به بررسی و ارزیابی میزان مناسب بودن فضاهای تفریحی و گردشگری ویژه کودکان در شهر مشهد شد. مطابق نتایج و یافته‌های به دست آمده از مطالعات میدانی و تجزیه و تحلیل این اطلاعات، از مجموع شاخص‌های مورد ارزیابی در مکان‌های مورد مطالعه در این پژوهش که در سه بُعد کلی فیزیکی - کالبدی، بوم‌شناختی و فرهنگی - اجتماعی مورد سنجش قرار گرفتند، مجتمع تفریحی - گردشگری کوهسنگی با میانگین کل ۳.۸ بهترین شرایط را داشته و بعد از آن پارک ملت با ۳.۵ قرار گرفته است و این نشان‌دهنده آن است که انسجام و مدیریت بهینه استفاده از امکانات این سایت‌ها باعث بهبود ارائه خدمات گردشگری به خانواده‌ها و کودکان بوده است. همچنین در خصوص ارتباط بین مکانیزم‌های اجرایی لازم برای فضاهای تفریحی و گردشگری شهر مشهد رابطه مستقیم برقرار بوده است. در پایان در راستای بهبود موانع و مشکلات توسعه گردشگری کودکان راهکارها و پیشنهادهای ارائه شده است که عبارت‌اند از:

- ایجاد انجمن‌های توسعه گردشگری کودکان توسط نهادهای دولتی و خصوصی
- حمایت از پژوهش‌های کاربری و ارائه الگوهای طراحی فضاهای کودک محور
- طرح ایجاد شورایی متشکل از سازمان‌های درگیر با مقوله کودکان و نوجوانان (آموزش و پرورش، بهزیستی، شهرداری و...) برای هماهنگی در اقدامات امور مرتبط با گردشگری کودکان.
- گسترش فضاهای عمومی و فضاهای مخصوص با رعایت و محوریت کودکان و گنجاندن نیازهای کودکان در شرح خدمات طرح‌های توسعه گردشگری.
- تأکید بر رعایت استانداردهای لازم از جمله استاندارد HIC
- به منظور تقویت صنعت گردشگری و تبدیل مشهد به عنوان شهر دوست‌دار کودک نیز بایستی به ایجاد سایت‌های گردشگری خاص کودکان با رعایت استانداردهای لازم و ارزان قیمت با امکانات کافی و مناسب برای زائران و مسافران پرداخت تا زائر و گردشگر را به سفر به مشهد ترغیب کند.
- تقویت منابع اعتباری و پشتوانه‌های قانونی و اجرایی لازم و کافی برای تهیه و اجرای طرح‌های راهبردی توسعه شهری گردشگری با محوریت کودکان.
- تنظیم برنامه‌های مشارکتی با رویکرد از پایین به بالا با مشارکت مدیریت محلی و مشارکت و نظرخواهی از کودکان.

منابع و مأخذ

- ایزدی پناه، آیدا. (۱۳۸۳). کودک، بازی و شهر، سازمان شهرداری‌ها، تهران. ص ۶۹
- خدائی، زهرا و مجتبی رفیعیان، (۱۳۹۰)، عوامل مرتبط با رضایت نوجوانان از محیط‌های عمومی شهری، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال دوازدهم، شماره ۴۴. ص ۷-۱۱
- داگلاس، یو. (۱۳۷۴). اصلاح رفتار کودکان، ترجمه، سیوش جمالفرد، فهیم، تهران.
- راضی، امیر (۱۳۸۹). «برنامه‌ریزی توسعه مسکن پایدار شهری (مطالعه موردی: شهر حاجی آباد»، استاد راهنما، دکتر خداحم بزی، دانشگاه زابل، گروه جغرافیا. ص ۴۵
- سقایی، مهدی، (۱۳۹۲) تحلیلی بر آمار گردشگران و زایران داخلی ورودی به کلانشهر مشهد با استفاده از مدل های سری زمانی. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی سال سیزدهم، شماره ۲۸، بهار ۱۳۹۲
- شیعه، اسماعیل، (۱۳۸۲)، مقدمه‌ای بر مبانی برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه علم و صنعت ایران، ص ۴۷
- شیعه، اسماعیل. (۱۳۸۵). آماده‌سازی شهر برای کودکان، نمونه موردی: تهران، سازمان فرهنگی و هنری شهرداری تهران، مؤسسه نشر شهر.
- قدمی، مصطفی و ناصر علیقلی زاده فیروزجایی، (۱۳۹۱) ارزیابی توسعه گردشگری مقصد در چارچوب پایداری نمونه مورد مطالعه (دهستان تمشکل / شهرستان تنکابن)، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۲۷، شماره اول، بهار ۱۳۹۱، شماره پیاپی ۱۰۴
- مدهوشی، مهرداد و نادر ناصرپور (۱۳۸۲) ارزیابی موانع توسعه صنعت گردشگری در استان لرستان، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۲۸، پاییز ۱۳۸۲، ص ۳۲
- مظفر، فرهنگ، حسینی، باقری و عظمتی. (۱۳۸۶). نقش فضاهای باز محله در رشد و خلاقیت کودکان، شماره هشتم، سال چهارم، پاییز و زمستان، باغ نظر. ص ۹.
- Catherine, McAllister. (2008). Child friendly cities and land use planning. Implications for children's health. (Report). Journal Environments. Dec. Page 2.
- Cunningham, H. (1995). Children & Childhood in Western Society since 1500. New York: Longman. Page 40-42.
- Lennard, H.L. (1997). The good city for children, in making cities livable (L.S.H Crowhurst et 1 Eds.), California, U.S.A. page 116-172.
- Riggio, Eliana. (2002). Child friendly cities. Good governance in the best interests of the child. Environment&Urbanization. Vol 14 No 2. Page 46.
- Samuel, Raphael (1994). Theatres of Memory: Past and Present in Contemporary Culture. London: Verso. Page 50-55.
- The Centre for Sustainable Transportation. 2004. Child friendly transport planning, organization devoted to the promotion of active transportation (www.goforgreen.ca.). Page .12
- www.childfriendlycities.org.index.htm
  - Adult children traveling with parents: exploring travel conflict and parents' subjective well-being 2023
- Family tourism improves parents' well-being and children's generic skills

- Al-Frehat, M. M., & Alhelalat, J. A. (2015). A study on the educational status of tourism child labourers in Petra, Jordan. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(4), 20–29.
- Tourism experiences through the eyes of a child by Steven Rhoden, Philippa Hunter-Jones, Philippa Hunter-Jones & Amanda Miller
- Khoo-Lattimore, C. (2015). Kids on board: Methodological challenges, concerns and clarifications when including young children's voices in tourism research. *Current Issues in Tourism*. 18(9), 845-858.
- Poria, Y., & Timothy, D. J. (2014). Where are the children in tourism research? *Annals of Tourism Research*, 47, 93-95.
- Rhoden, S., Hunter-Jones, P., & Miller, A. (2016). Tourism experiences through the eyes of a child. *Annals of Leisure Research*, 1-20
- Small, J. (2008). The absence of childhood in tourism studies. *Annals of Tourism Research*, 35(3), 772-789.
- Holidays for children and families in need: an exploration of the research and policy context for social tourism in the UK by Dr. Neal Hazel.
- Family Recreation: A Study of Visitors Who Travel with Children
Bob Lee Ph.D. Dr. Alan Graefe & Dr. Robert Burns.
- The relative influence of urban form on a child's travel mode to school
Transportation Research Part A (2007)
- Planning for Travel With Children in the Modern World
Martin G. Ottolini, MD, a,b Michael Rajnik, MD,b and Patrick W. Hickey, MD